

Razstava Požgane vasi med drugo svetovno vojno gostuje v Šmarjah pri Kopru

Vžgano v spomin v treh jeziki

Med drugo svetovno vojno so italijanski in nemški okupatorji na Goriškem, v zaledju Trsta, na Krasu, v Istri, Brkinih in Čičariji požgali več kot 200 vasi. Ljudje so izgubili domove, imetje, veliko jih je bilo izgnanih v tujino, odpeljali so jih v delovna taborišča. Potujoča fotografska razstava, ki je del mednarodnega projekta *Vžgano v spomin*, trenutno gostuje v domu krajanov v Šmarjah pri Kopru, opozarja pa predvsem mlade, naj v duhu medgeneracijskega spoštovanja tega zgodovinskega obdobja ne pozabijo.

V okviru projekta *Vžgano v spomin*, ki je del mednarodnega programa Evropa za državljane, so raziskovalci

Znanstveno-raziskovalnega središča iz Kopra skupaj s kolegi iz sosednjih držav sodelovali pri nastajanju fotografske razstave z arhivskimi posnetki požganih vasi v Sloveniji, Italiji in na Hrvaškem. Projekt je nastajal leto in pol, njegov vodja dr. **Gašper Mithans** iz koprškega Znanstveno-raziskovalnega središča pa poudarja: "To je prvi projekt, ki obravnava to tematiko, ki je zelo kompleksna."

Tragične usode majhnih ljudi

Razstava govori o dogodkih, o katerih zgodovina doslej ni veliko povedala. Tudi zato, da ne bi tragične usode majhnih ljudi prekrile partizanskih zmag, ki so rodile novo Jugoslavijo. Med drugo svetovno vojno je to območje sodilo pod Julijsko krajino, ki je bila od leta 1920 del Italije, vendar je slovensko in hrvaško prebivalstvo razvilo uporniška gibanja proti vladajočemu režimu in navijalo za priključitev k "domovini" - Jugoslaviji, v nekaterih primerih pa so bili tudi za avtonomijo Julijske krajine.

Okupator je vasi požgal kot povračilo ljudem, za katere so zgolj sumili, da so pomagali partizanom, pa tudi v opozorilo tistim, ki so se nameravali partizanom pridružiti. Če so se pred kapitulacijo Italije leta 1943 nad njimi znašali fašisti, so po septembru 1943 s tem nadaljevali

nemški vojaki. "Tudi ubijali so in mučili prebivalstvo, kradli živino," opozarja Gašper Mithans.

Okupator jih je skušal "izbrisati"

Požgane vasi nosijo simboliko krajev, ki jih je okupator skušal "izbrisati". A še preden so lahko arhivski dokumenti prišli pred ljudi, so jih morali ustvarjalci razstave, tako študenti kot profesorji, odkriti. To so počeli z raziskovanjem na terenu in zbiranjem pričevanj, saj v arhivih ni bilo veliko gradiva. Pomagala so jim tudi različna društva in zveze borcev.

Nekateri se še vedno težko spominjajo teh dogodkov, večina pa je bila zgodovinarjev vesela, saj so njihovemu mučnemu doživetju in spominu dali pomen. Gašper Mithans si je prav posebej zapomnil zgodbo o materi, ki je znala sredi vsega hudega svojim otrokom pokazati zvezde in jim preusmerila pozornost na nekaj lepega.

Ali ne služimo tujim gospodarjem še danes?

Na razstavi v Šmarjah smo ujeli tudi **Bojana** in **Natašo Švara** iz Ankarana. "Malo je takšnih predstavitev in te razstave sva zelo vesela. Sem iz Gabrovice pri Komnu, ki je bila prav tako požgana, zato ne preseneča, da me ta del naše zgodovine še posebej zanima," zgodbo svojih prednikov začne Bojan Švara.

V tistih časih je njegova nona obiskala brata na Taboru, kjer so jo zajeli Nemci in odpeljali v

delovno taborišče v Nemčijo. Tudi njeno visoko nosečo sestro so zajeli, rodila je v begunstvu. "Včasih slišim ljudi govoriti, da bi bilo bolje, če se glede na škodo, ki jo je storil, okupatorju ne bi uprli. Vendar človek ne more vsega požreti. Zato mi je danes neprijetno ob dejstvih, da naše slovenske vlade prodajajo tujcem domača podjetja, katera so gradile generacije pred nami. Tudi na ta način še vedno služimo tujim gospodarjem," na razprodajo državnega premoženja opozarja Bojan Švara.

Kmalu tudi dokumentarec

S projektom *Vžgano v spomin* želijo zgodovinarji ozavestiti predvsem mlajše generacije in jih spomniti, da je vojno uničenje pomemben del njihove lokalne identitete. Če bi uspeli preseči nacionalne in medkulturne konflikte, kolektivno krivdo in nestrpnosti, bi veliko prispevali k povezovanju obmejnih evropskih regij, opozarjajo soustvarjalci projekta.

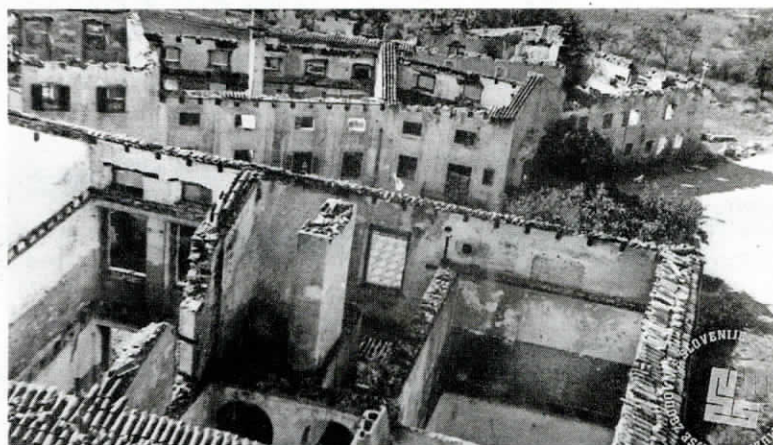
Aktivnosti je vodilo Istarsko povijesno društvo, drugi sodelujoči partnerji pa so pomagali pri zbiranju materialnega gradiva za razstavo (poleg koprškega ZRS tudi Udruga Žejane), skrbeli za promocijo (Kulturno izobraževalno društvo Pina in Associazione Quarantasettezeroquattro) ter pomagali pri izvedbi razstave (Občina Dolina). Sodelujoče organizacije so bile še Slovensko prosvetno društvo Mačkolje in Slovensko kulturno društvo Primorsko Mačkolje.

Razstava bo iz Šmarij, kjer gostuje do 8. avgusta, odšla še v vasi Lipo in Žminj, nakar bodo na temo požganih vasi pripravili še okroglo mizo, kratek dokumentarni film v režiji **Nadje Velušček** in **Anje Medved**, v izbranih vaseh pa bodo postavili tudi spominska obeležja.

ALENKA PENJAK

Gabrovico je dan po požigu 29. maja 1944 fotografiral Stanko Pervanje-Gruden.

Fotografija ostankov Komna po požigu nemške okupatorske vojske, ki jo hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

Fotografija je nastala v Tatrah ob odhodu nemških vojakov iz vasi, hrani pa jo Pokrajinski muzej Koper.

V Goriškem muzeju je shranjena fotografija požiga vasi Slavče.

Kar dvakrat požgane Šmarje

Šmarje so bile požgane dvakrat. Najprej oktobra 1943, ko je med oktobrsko požigalno ofenzivo zgorelo 30 hiš, med drugim požigom junija 1944 pa so zažgali domala celotno vas s približno 150 hišami. Le dan pred tem so partizani Istrskega odreda napadli nemško vojsko v Šmarjah in rešili 46 domačinov, ki so bili že postavljeni v vrsto za streljanje. Ta bitka velja za največjo vojaško in moralno zmago Istrskega odreda v letu 1944. Po vojni si je 19. junij Krajevna skupnost Šmarje nad Koprno izbrala za svoj praznik.

Gašper Mithans je vodja mednarodnega projekta *Vžgano v spomin*.

Vir: Pokrajinski muzej Koper

Vir: Muzej novejšje zgodovine Slovenije

Vir: Pokrajinski muzej Koper

Fotografijo hrani Goriški muzej